

24. Number of Ukrainian evacuees to Japan reaches 1,000. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/05/6a86a176e8af-number-of-ukrainian-evacuees-to-japan-reaches-1000.html>

25. The government of Japan will extend monetary assistance to evacuees from Ukraine for 6 months. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/08/50f8cb0dd70b-japan-govt-to-extend-monetary-aid-for-ukraine-evacuees-by-6-months.html>

26. 16 Japan universities team up to accept students from war-hit Ukraine. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/06/af42ccb7a3c6-16-japan-universities-team-up-to-accept-students-from-war-hit-ukraine.html>.

27. Emergency Grant Aid in response to the flood disaster in southern Ukraine. URL: [https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e\\_000013.html](https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000013.html)

28. Rebuilding Ukraine after its victory: What we need to be doing now. URL: <https://mind.ua/en/publications/20258907-rebuilding-ukraine-after-its-victory-what-we-need-to-be-doing-now>.

29. Posol Ukrainy v Yaponii pospilkuvavsia z NHK naperedodni samitu. URL: <https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/uk/information/202305180600/>

30. Statement by Mr. Hayashi Yoshimasa, Minister for Foreign Affairs of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100520058.pdf>.

*Матеріал надійшов до редакції 20.05.2023 р.*

УДК 327 (4)

**Іван Шишкін,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри регіональних студій,  
Національний університет «Острозька академія»,  
[ivan.shyshkin@oa.edu.ua](mailto:ivan.shyshkin@oa.edu.ua)

ORCID ID: 0000-0002-4233-2156

DOI 10.29038/2524-2679-2023-02-212-226

## **СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВІД «БАРСЕЛОНСЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ» ДО СОЮЗУ ДЛЯ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я**

У статті досліджено особливості політики Європейського Союзу в регіоні Середземномор'я. Зокрема, проаналізовано причини та передумови, що стали поштовхом до започаткування «Барселонського процесу», охарактеризовано «Барселонську декларацію» й головні аспекти політики ЄС щодо країн Середземноморського регіону після запровадження

«Барселонського процесу». Важливим також став аналіз торговельних відносин у регіоні та переваг, які отримали учасники процесу як у Євросоюзі, так і серед інших країн-учасниць (Азійські й Африканські держави регіону). Крім того, показано еволюцію політики Європейського Союзу в межах «Барселонського процесу» залежно від політичних реалій, що існували в регіоні Середземномор'я. Окреслено основні аспекти середземноморської політики в рамках зміненого формату: Союзу для Середземномор'я, ініційованого Францією й підтриманого Європейським Союзом. Описано сам процес створення Союзу для Середземномор'я, його структуру, а також зміни, які існували у зв'язку з переформатуванням політики ЄС уже в рамках цієї організації, проте все ж у межах «Барселонського процесу» загалом. У дослідженні також проаналізовано зміни в середземноморській політиці ЄС після подій «Арабської весни», особливо з огляду на необхідність забезпечення безпеки в регіоні та проблему неконтрольованої стихійної міграції. Загалом у статті комплексно висвітлено основні аспекти й еволюцію Середземноморської політики Європейського Союзу від підписання «Барселонської декларації» та до сьогодні.

**Ключові слова:** Європейський Союз, «Барселонська декларація», зовнішня політика, «Барселонський процес», Союз для Середземномор'я.

**Ivan Shyshkin,**

National University of Ostroh Academy,

ORCID ID: 0000-0002-4233-2156

## **EU MEDITERRANEAN POLICY: FROM THE BARCELONA DECLARATION TO THE UNION FOR THE MEDITERRANEAN**

The article explores the peculiarities of the European Union's policy in the Mediterranean region. In particular, it analyzes the reasons and preconditions that led to the launch of the «Barcelona Process», characterizes the «Barcelona Declaration», and outlines the main aspects of the EU's policy towards Mediterranean countries after the introduction of the «Barcelona Process». The analysis of trade relations in the region and the advantages gained by the process participants, both in the European Union and among other participating countries (Asian and African states in the region), is also important. In addition, the evolution of the European Union's policy within the «Barcelona Process» is shown depending on the political realities that existed in the Mediterranean region. The main aspects of Mediterranean policy in the changed format: the Union for the Mediterranean initiated by France and supported by the European Union are outlined. The process of creating the Union for the

Mediterranean, its structure, and changes that have taken place in connection with the reformatting of EU policy within this organization, yet still generally within the «Barcelona Process», are also described. The study also analyzes changes in EU Mediterranean policy after the events of the «Arab Spring», especially with regard to the need for security in the region and the problem of uncontrolled spontaneous migration. Overall, the article comprehensively highlights the main aspects and evolution of the European Union's Mediterranean policy from the signing of the «Barcelona Declaration» to the present day.

**Key words:** European Union, «Barcelona Declaration», foreign policy, «Barcelona Process», Union for the Mediterranean.

## 1. ВСТУП

**Постановка проблеми.** Регіон Середземномор'я має стародавню історію, яка тісно пов'язує його з трьома континентами – Європейським, Азіатським та Африканським. І до сьогодні роль Середземномор'я в міжнародних відносинах є надзвичайно важливою, адже він є своєрідним хабом як із погляду транспортної логістики, так і з огляду на економічний та енергетичний аспекти. Зауважимо також і те, що терени регіону є ареалом значного етнічного й культурного розмаїття, що, зі свого боку, часто є причиною значної напруги в регіоні, адже тут переплітаються давні міжетнічні проблеми та конфлікти, які накладаються на сучасні міжнародні відносини, ускладнюючи взаємини між державами регіону. Тому важко переоцінити також значення безпекового аспекту, пов'язаного із Середземномор'ям для Європейського Союзу та й для світу загалом. Із географічного погляду, Середземномор'я охоплює площу близько 4 млн км<sup>2</sup>, до якої належать 24 країни, розміщені на трьох континентах, із загальною кількістю населення понад 400 млн осіб [1].

Середземноморський регіон неодноразово привертав і продовжує привертати увагу не лише науковців, але й політиків, що свідчить про його особливу важливість у сучасних міжнародних відносинах. Із цього погляду, неабияку увагу приділяють шляхам і методам розв'язання різних конфліктів і загальної напруги в регіоні. Про це свідчить створення в 1994 році Середземноморського діалогу. На початковому етапі в рамках НАТО останній розпочато із шістьма країнами регіону. Серед держав, що приєдналися до нього, були Ізраїль, Туніс, Марокко, Мавританія, Йорданія та Єгипет. Згодом, у лютому 2000 р. до Середземноморського діалогу долучився й Алжир [3].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** З огляду на те, що Середземномор'я займає посідає надзвичайно важливе місце в міжнародних відносинах, воно привертає прискіпливу увагу Світового Співтовариства. Різноманітні проблеми регіону одночасно є також проблемами загальносвітовими. Це і політичний вимір, і енергетичний сектор, і, звичайно ж, проблема тероризму, а отже, і проблема безпеки як у регіоні, так і у світі загалом, гуманітарна та соціальна сфера тощо. Отож можливі шляхи розв'язання зазначених проблем неодноразово ставали предметом наукового зацікавлення. Серед учених, котрі розглядали Середземноморський регіон, треба згадати дослідження В. Лисака («Середземноморський регіон у міжнародних відносинах на поч. ХХІ ст.»), І. Грицьких і С. Левченка («Еволюція торговельних відносин ЄС з країнами Середземномор'я (1995–2005 рр.)»), О. Чумаченка («Середземноморська політика Європейського Союзу у 2005–2008 роках»), Т. Сидорук («Східне партнерство та Союз для Середземномор'я: можливості реформування європейської політики сусідства»), Л. Примаченка й О. Жидченко («Середземноморська політика Франції в період президентства Н. Саркозі»), В. Серафімова («Сучасні тенденції формування морської політики держав Середземномор'я»), В. Дальського («Енергетичний аспект політики ЄС щодо держав Південного і Східного Середземномор'я»), В. Макуха («Союз для Середземномор'я та нові формати співробітництва арабських країн Північної Африки з Європейським Союзом: досвід для України») й ін. Позитивно оцінюючи внесок згаданих вище дослідників у вивчення теми, зауважимо, що існують питання, які потребують більш детального аналізу, а також різноманітні дискусійні моменти, на які варто звернути увагу. Наприклад, роль і місце «Барселонської декларації» в становленні Середземноморської політики Європейського Союзу, значення Союзу для Середземномор'я, наслідки цих заходів для розвитку торгівлі в регіоні. Важливі також вивчення й аналіз безпекової, енергетичної та гуманітарної складових частин європейської політики в Середземноморському регіоні та й загалом місця регіону в політиці ЄС тощо.

**Мета статті** – вивчення еволюції середземноморської політики Європейського Союзу від підписання «Барселонської декларації» й до створення та функціонування Союзу для Середземномор'я. Для досягнення мети потрібно проаналізувати основні аспекти виникнення й функціонування «Барселонського процесу», а також подальше продовження співпраці в зміненому форматі в рамках Союзу для Середземномор'я та оновленої політики добросусідства.

## 2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зауважимо, що консолідована політика ЄС щодо країн Середземноморського регіону розпочалась у 1995 р. підписанням «Барселонської декларації» («Барселонський процес», Євромед-партнерство). Саме вона стала базисом для вибудовування всієї архітектури європейсько-середземноморської політики в різних сферах: політичній, економічній, безпековій, культурній тощо. Середземноморський регіон потребував співпраці в багатьох галузях, про що і йшлося в «Декларації». Зокрема, метою розвитку партнерства стали зростання рівня економічної співпраці з країнами регіону, сприяння підвищенню рівня життя населення, рівня зайнятості, нівелювання економічного відставання країн Середземномор'я. Головним інструментом для виконання всіх цих складних завдань обрано створення Зони вільної торгівлі. Розпочався процес підписання двосторонніх угод (угоди про заснування асоціації) з країнами регіону. Зокрема, укладено договори з Єгиптом, Ізраїлем, Ліваном, Палестинською Автономією, Алжиром, Тунісом, Марокко та Йорданією [2]. Загалом до Євро-середземноморського партнерства на початковому етапі входили ЄС і 12 країн регіону, серед яких, окрім уже згаданих вище, – Кіпр, Мальта, Сирія та Туреччина. Згодом Мальта й Кіпр стали членами Європейського Союзу. У листопаді 2007 р. до Європейсько-Середземноморського партнерства приєдналися також Мавританія та Албанія [6, с. 81].

Надзвичайно важливим й актуальним для Європейського Союзу є економічний аспект. Саме тому йому приділяють неабияку увагу. Зовнішня політика Європейського Союзу в торговельній сфері передбачає поділ країн партнерів на різні категорії залежності від преференцій, які надає ЄС цим зв'язкам. Зокрема, виокремлюють три категорії країн – торговельних партнерів ЄС. Держави, із якими торговельні відносини розвивались активними темпами, а товарообіг постійно зростає, належать до першої групи. Це країни з максимальним рівнем сприяння в розвитку торговельних відносин. Ринки цих держав становили близько третьої частини від загального імпорту Європейського Союзу. Друга група – країни, на які поширювалися не всі преференції, а лише їх стандартна частина. До третьої групи належать держави, доступ яких до європейських ринків є невеликим і щодо них преференції мінімальні [4, с. 588–589].

Одним із позитивних наслідків підписання «Барселонської декларації» стало віднесення країн Східного Середземномор'я до першої групи з найвищими преференціями в торгово-економічній сфері. Про зростання ролі регіону в зовнішній політиці Європейського Союзу свідчить також



те, що за системою фінансових мандатів, які надавав країнам регіону Європейський інвестиційний банк, вони отримували значну суму в розмірі 6 млрд 520 млн євро. Для порівняння: країни-кандидати на вступ до ЄС отримували 10 млрд 235 млн євро фінансування, а, починаючи з 2007 р., таке фінансування було зрівняне до суми у 8 млрд 700 млн євро як для країн-кандидатів, так і для держав Середземноморського регіону загалом [5, с. 141].

Підписання «Барселонської декларації» стало відліком нового етапу у взаєминах ЄС із країнами Середземномор'я. На початковому етапі відбулося значне зростання товарообігу між країнами регіону та Європейським Союзом, хоча загалом результати в економічних відносинах були двоякі. З одного боку, експорт із ЄС до Середземномор'я зріс із 50,6 млрд євро в 1995 р. до 79,9 млрд на період 2002 р. Щодо імпорту товарів із Середземноморського регіону до Європейського Союзу, то він також зріс із 32,1 млрд євро до 66,8 млрд євро. Водночас торгівля з країнами Середземномор'я не стала пріоритетною для ЄС. Наприклад, імпорт сільськогосподарської продукції сягав лише 5 % від загального імпорту, що значно менше, ніж, наприклад, зі США (9 %) чи, скажімо, із країнами Азії (7,9 %). Експорт до держав Середземномор'я становив 6,8 %, в Азію – 6,3 %, а в США – 20,9 %. Загалом, незважаючи на те, що величезного прориву в торгових відносинах не відбулося, усе ж пожвавлення торгівлі в Середземноморському регіоні простежено [5, с. 142].

Незважаючи на досить позитивні тенденції та непогану динаміку у співробітництві, усе ж очікуваного результату не досягнули. Більше того, з'явилися ознаки поступової стагнації в торгово-економічних відносинах. Новий етап співпраці Європейського Союзу з країнами Середземноморського регіону розпочався з проголошення ЄС політики добросусідства («Європейська політика добросусідства» (ЄПД)). Уперше про неї оголошено на засіданні Ради Європи у квітні 2002 р. Із такою ініціативою виступили Великобританія та Скандинавські країни [7, с. 2]. Це питання викликало жваві дискусії в середовищі європейського політикуму. Активну роботу спрямовано на пошук оптимальних варіантів утілення в життя ідеї ЄПД. Вона набула форми проекту в межах рамкової політики для 16 країн. Головні базисні засади нового вектора зовнішньої політики ЄС щодо країн-сусідів окреслено в Повідомленнях Європейської комісії до Ради ЄС та Європейського парламенту в березні 2003 р. («Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин із нашими південними та східними сусідами») [8]. Ґрунтуючись на повідомленнях «Ширша Європа – сусідство: нові рамки...», розробили стратегію ЄПД [9], що передбачала

створення зони співробітництва й сприятливого економічного клімату на півдні та сході від кордонів ЄС. На основі верховенства міжнародного права й демократичних цінностей, ринкових відносин, поваги до прав і свобод людини ЄПД покликана не допустити нової лінії розриву співпраці між ЄС і його найближчими сусідами. Особливо це стало актуальним після розширення Європейського Союзу, у тому числі й за рахунок країн Середземномор'я [10].

Європейська політика добросусідства включала три держави Східної Європи (Україна, Білорусь, Молдова), три країни Кавказу (Азербайджан, Грузія, Вірменія), а також 10 держав Південного Середземномор'я [11, с. 164]. Для колишніх республік СРСР ЄС зміг стати своєрідним центром європеїзації, адже для вступу до Європейського Союзу потрібно виконати певні умови, серед яких – не лише адаптація правової системи чи економічні реформи. Ідеться також і про певні ментальні трансформації країни, яка хоче стати членом Європейського Союзу. Для країн Східної Європи потенційний вступ до ЄС став можливим після Третього саміту «Східного партнерства» (Вільнюс, 2013 р.). Що ж стосується більшості країн Середземномор'я, то для них ЄС не зміг запропонувати якихось реальних варіантів субрегіональної інтеграції. Особливо це стосується держав Північної Африки й Близького Сходу, де надзвичайно складно, якщо не неможливо в сучасних умовах збудувати демократичну модель на кшталт європейської. Ось ці глибинні суперечності між східною та західною політичними культурами стали на заваді реальним інтеграційним процесам у регіоні під егідою Європейського Союзу. Саме тому ЄС вимушений був зосередитися не стільки на політиці європеїзації та демократизації, скільки на політиці прагматичної співпраці, де більше акцентовано на торгових відносинах.

Формат співпраці ЄС – Середземномор'я, що існував раніше, потребував певних змін. Під час президентських перегонів у Франції нову модель запропонував тодішній кандидат у президенти Н. Саркозі. Ідея полягала у створенні за аналогією з ЄС Союзу для Середземномор'я (СДС) [11, с. 164]. Країни Африки, зокрема Магрибу (Туніс, Алжир, Марокко) історично були сферою інтересів Франції і як колишні колонії, і вже як незалежні держави, що мають вихід до Середземного моря. Про важливість цього вектора зовнішньої політики країни свідчать перші закордонні візити Н. Саркозі, які він здійснив за межі Європи. Вони були здійснені до Алжиру й Тунісу. Загалом регіон Середземномор'я є джерелом мігрантів до Європи, особливо це стосується Франції. Неконтрольована масова міграція є однією із загроз внутрішній стабільності країни й викликає

серйозні занепокоєння у французькому політикумі. Тому серед політичних цілей, які ставила перед собою Франція, ініціюючи створення Союзу для Середземномор'я, потрібно виокремити обмеження міграції. Крім того, не останню роль відіграло прагнення забезпечення енергетичної безпеки, збереження домінуючої ролі країни в регіоні, можливість брати активну участь у врегулюванні близькосхідних криз, що було важливим і для внутрішньої стабільності Франції, і для її ролі на міжнародній арені [12, с. 112]. Ще однією причиною були нереалізовані європейські прагнення Туреччини. Створення ж Союзу для Середземномор'я могло слугувати для офіційної Анкари альтернативою членству в Європейському Союзі [10].

Після перемоги в президентських перегонах Н. Саркозі активно приступив до реалізації плану щодо створення Союзу для Середземномор'я. Проте відразу ж зіткнувся з низкою перешкод. Ідея створення цього об'єднання полягала в тому, що планувалося створити зовсім нове та відмінне від ЄПД чи Євро-Середземноморського партнерства утворення. На початковому етапі було незрозуміло, що це має бути за союз, якими будуть принципи його функціонування, чим він кращий від уже наявних проєктів. Саме тому ініціативи Н. Саркозі без консультацій з іншими державами ЄС не отримали суттєвої підтримки. Особливе занепокоєння та критику нові ініціативи в запропонованому форматі викликали в Німеччині, яка є традиційним опонентом Франції в боротьбі за лідерство в Європейському Союзі. ФРН не погоджувалася на ту модель майбутнього утворення, яку пропонувала Франція, оскільки в ній не передбачено безпосередньої участі країни в роботі над проєктом, а отже, й участі в майбутній політиці, різноманітних бізнесових заходах, економічних, енергетичних ініціативах тощо. Берлін наполягав, що, незважаючи на свій «несередземноморський» географічний статус, він усе ж повинен мати право голосу й можливість брати участь в усіх починаннях, пов'язаних із новим форматом співробітництва [13]. Після врахування цих зауважень Німеччина дала згоду на подальшу роботу над проєктом Союзу для Середземномор'я в рамках ЄС. Подальша дискусія та пропозиції щодо реалізації співпраці з Арабськими країнами регіону в рамках уже наявних регіональних проєктів наблизили модель нового утворення фактично до «старої» форми «Барселонського процесу». На практиці амбітна французька ідея абсолютно нового формату перетворилася на подальший розвиток та розширення вже наявної моделі, започаткованої в Барселоні в рамках уже згаданого «Барселонського процесу».

13 липня 2008 р. в Парижі стартував саміт, на якому прийнято декларацію «Барселонський процес: Союз для Середземномор'я». У роботі саміту



брали участь глави 43 держав Європи та Середземномор'я. Одним із головних завдань Союзу оголошувалося «перетворення Середземноморського регіону на територію миру, демократії, співробітництва та процвітання» [14]. Паризька декларація окреслила головні напрями співпраці в регіоні, серед яких указувалися політичний діалог, економічні відносини з майбутньою перспективою створення зони вільної торгівлі, соціально-культурний діалог і питання соціальної інтеграції, а також безпеки й міграції [14].

На саміті окреслено основні механізми функціонування Союзу для Середземномор'я. Передусім, йому надавався статус рівноправного партнерства, що ґрунтувалося б на основі «co-ownership», тобто спільної власності, та, головне, співвідповідальності в різноманітних регіональних проєктах. Співпрацю в межах СДС планувалося реалізовувати, послуговуючись попереднім досвідом і в дусі ЄПД, хоча були й нововведення. Їх мета полягала в організації більш ефективної системи управління в середині самого Союзу для Середземномор'я. Зокрема, саміти мали відбуватися на регулярній основі один раз на два роки, запроваджено інститут подвійного головування під час самітів – по одному головуєчому від північних і південних країн регіону, також створено секретаріат СДС для управління регіональними проєктами, статут якого затверджено 2010 р. [15]. На нього покладали такі функції:

1) координувати роботу всіх структурних елементів СДС, готувати повну документальну базу для роботи посадових осіб і центрів прийняття рішень, таких як саміти, конференції міністрів закордонних справ та інших зустрічей на рівні міністерств і відомств країн-учасниць;

2) сприяти процесам підготовки, просування нових проєктів, пошуку джерел їх фінансування й нових партнерів;

3) здійснювати функції координаційного центру для різнопланового фінансування проєктів у рамках Союзу для Середземномор'я;

4) інформувати Постійний комітет СДС і звітувати перед ним щодо власної діяльності [15].

Серед питань, що ускладнювали співпрацю в межах «Барселонського процесу», були складні відносини між Ізраїлем й арабськими країнами регіону. Ліга арабських держав здійснювала кроки, спрямовані на підсилення власних позицій у функціонуванні «Союзу для Середземномор'я». Це викликало занепокоєння та активну протидію Ізраїлю. На думку ізраїльських політиків, участь представників Арабської ліги повинна була обмежуватися лише присутністю в ролі спостерігачів. Усе ж це питання було позитивно вирішене на користь арабських країн. У листопаді 2008 р. в Марселі відбулися переговори між міністрами закордонних справ країн

Ліги та Європейського Союзу, які завершилися прийняттям рішення про допуск представників Ліги арабських держав до участі в засіданнях СДС. Це рішення дало можливість вирішувати різні питання в межах «Союзу для Середземномор'я» не лише арабським країнам-членам СДС, але й іншим, що не були його членами, проте мали можливість через Лігу арабських держав брати участь у різних регіональних проєктах [19, с. 100].

Отже, головним аспектом, що відрізняв новий Союз, стала більш активна зосередженість на регіональній співпраці, співвідповідальності й реалізації спільних проєктів. Метою такої політики було досягнення тісної інтеграції країн-партнерів. Важливими інноваційними складовими частинами стали його інституціональний формат і запровадження інституту співголювання, що дало змогу більш ефективно розв'язувати проблеми, які поставали перед СДС.

Серйозним викликом для Союзу стали події в арабських країнах, що увійшли в історію під назвою «Арабська весна». Масові протести в Тунісі (грудень 2010 р.) призвели до відставки президента країни 14 січня 2011 р. Успіх «Жасминової революції» в країні став поштовхом до аналогічних протестних рухів і в інших арабських країнах Африки та Близького Сходу, що також перебували в стані перманентних економічних негараздів, політичного засилля влади й потребували демократичних перетворень. Потрібно зауважити, що події «Арабської весни» стали несподіванкою не лише для політичних режимів цих країн, а й для Європейського Союзу. ЄС вимушений був реагувати на ті обставини, що склалися навколо Середземномор'я, адже вони напряду ставили під загрозу досягнення основних цілей колективної Європи – забезпечення безпеки й стабільності в Середземноморському регіоні.

Одним із найперших завдань, яке вимушений був виконувати Європейський Союз, стала проблема міграції з країн, охоплених революційними рухами, а згодом – і військовими діями. Хвиля мігрантів стала серйозним випробовуванням для внутрішньої стабільності ЄС. Крім того, існували розбіжності щодо необхідності участі у військовій операції в Лівії. Як наслідок, ЄС зосередив основні зусилля на гуманітарній допомозі біженцям і країнам, у яких відбулися революції. Перший саміт у рамках Союзу для Середземномор'я після початку «Арабської весни» відбувся у Вільнюсі в жовтні 2013 р. На ньому були присутні представники 43 країн-учасниць, які узгодили черговість наступних зустрічей, а також їх тематику. Були затверджені різні регіональні проєкти в соціальній, екологічній та енергетичній сферах – «Покоління підприємців» – у рамках ініціативи створення нових робочих місць та «Програма очищення від забруднення

озера Бізерт у Тунісі». Також підготовлено «План із використання сонячної енергії» (листопад 2013 р.). Серед заходів, що реалізовувалися, треба також згадати засідання Соціальної й Економічної рад СДС, Євро-Середземноморського форуму «Соціальний діалог» та ін. [11, с. 165].

Досить значну проблему, як зазначалося, становила стихійна міграція з країн, охоплених заворушеннями й військовими діями. Реакцією ЄС стало напрацювання конкретних заходів щодо регулювання некерованої міграції. Єврокомісія зосередилася на перегляді політики сусідства (Review of the European Neighbourhood Policy). Зауважимо, що процес прийняття оновленої політики добросусідства був надзвичайно складним і сама програма викликала велику кількість дискусій. Про досить тривалий процес консультацій свідчить те, що до остаточної публікації «Перегляду європейської політики добросусідства» Європейська комісія отримала 250 звернень та різноманітних уточнень і провела консультації й обговорення як з урядовими, так і з неурядовими організаціями [16]. Документ оприлюднено 18 листопада 2015 р. Він установлював оновлені правила у відносинах між Європейським Союзом і країнами-сусідами. Уперше на рівні окреслення правил взаємодії вказувалися виклики, що вплинули на необхідність змін у ЄПД. Зокрема, як один із серйозних зовнішніх викликів зазначено агресію російської федерації щодо України. Крім того, окреслено коло проблем, пов'язаних із подіями, що відбулися на теренах Середземномор'я. Однією з них стала проблема масової незаконної міграції. Фактично оновлена «Політика добросусідства» давала можливість розробити нові інструменти з протидії самому явищу стихійної міграції та запобігти її збільшенню. Так, завдяки вжитим заходам на період 2016 р., у порівнянні з 2015, удалося зменшити потік нелегальних мігрантів на 72 % [18, с. 32].

### **3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Отже, треба зауважити, що, незважаючи на те, що ЄС намагається реалізовувати власну зовнішню політику в Середземноморському регіоні, урахуваючи реалії, усе ж існують досить серйозні проблеми, які так і не вдалося розв'язати. Наприклад, налагодження політичного діалогу, що сприяв би розв'язанню регіональних проблем, таких як арабо-ізраїльський конфлікт, адже він впливає не лише на відносини між Ізраїлем й арабськими країнами, але й на ситуацію в усьому регіоні загалом. Ще одним болючим і складним питанням є конфлікт у Сирії та Лівії, що вважається однією з першопричин масової нелегальної міграції.

Також зауважимо, що різниця в політичній ментальності між ЄС й арабськими країнами регіону є причиною звуження політичного виміру «Барселонського процесу: Союзу для Середземномор'я». Натомість головні зусилля зосереджені на конкретних регіональних проектах. Такі ініціативи є більш успішними для реалізації, адже не викликають суперечностей між європейськими й арабськими партнерами.

Отже, Барселонський процес, розпочатий підписанням «Барселонської декларації», пройшов надзвичайно складний шлях трансформації та адаптації до наявних у регіоні Середземномор'я реалій. З одного боку, існують значні складнощі з поширенням європеїзації та демократизації арабських країн регіону, що ускладнює співпрацю з ЄС у політичній площині, з іншого – значні перспективи для взаємодії на регіональному рівні у сфері торгово-економічній, енергетичній і, звичайно ж, безпековій. Барселонський процес повністю вписується в концепцію Європейської політики добросусідства, хоча й має свої відмінності з ЄПД щодо країн Східної Європи. Використання «м'якої сили» в регіоні Середземномор'я є досить дієвим методом реалізації власної зовнішньої політики ЄС, хоча зі згаданих вище причин і не таким успішним, як у Східній Європі.

Несприятливі фактори, такі як політична нестабільність, неврегульовані конфлікти, демографічне зростання, соціально-економічний дисбаланс, імміграція та тероризм, залишаються головними викликами для регіону Середземномор'я. Однак за останні роки у відносинах між країнами регіону простежуються певні зміни й не можна стверджувати, що все залишається незмінним. Деякі країни зосереджують зусилля на зменшенні напруження та встановленні співпраці, що може створити можливості для подальшого розвитку й стабільності в регіоні.

Крім вищезгаданих невирішених питань, у Середземноморському регіоні існує низка проблем, які потребують подальшого дослідження. Серед них – турецько-грецькі напружені стосунки, особливо навколо кіпрської проблеми, палестино-ізраїльський конфлікт і складні відносини між різними релігійними групами, такими як суніти, шиїти, християни й мусульмани; проблеми боротьби з тероризмом і незаконною міграцією та ін.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. France's Mediterranean Policy. URL: <https://ambafrance.org/France-s-Mediterranean-Policy>.
2. Euro-Mediterranean Association Agreements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r14104>.



3. Середземноморський діалог [http://loga.gov.ua/sites/default/files/5krayini\\_partneri\\_nato.pdf](http://loga.gov.ua/sites/default/files/5krayini_partneri_nato.pdf).

4. Волес, В. (2004). Творення політики в Європейському Союзі: пер. з англ / Вільям Волес, Гелен Волес. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 871 с.

5. Грицьких І., Левченко С. (2009) Еволюція торговельних відносин ЄС з країнами Середземномор'я (1995–2005 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки*: міжвід. зб. наук. праць, вип. 18, с. 139–146.

6. Хассуна, Б. (2015). Євро-середземноморське співробітництво: еволюція, проблеми та напрями розвитку / за ред.: М. І. Зверякова. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць. Одеса: Одес. нац. екон. ун-т., вип. 2, № 57, с. 79–86.

7. Longhurst, K. (2008). Injecting More Differentiation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine? *Russie. Nei. Visions*, № 32, 28 p.

8. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe. Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Brussels, 11.3.2003.

9. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy paper. Brussels, 12.5.2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52004DC0373>.

10. Сидорук, Т. (2010). Східне партнерство та Союз для Середземномор'я: можливості реформування Європейської політики сусідства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, вип. 21, с. 280–290. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26814/30-Sydoruk.pdf?sequence=1>.

11. Серафімов, В. (2018). Сучасні тенденції формування морської політики держав Середземномор'я. *Lex Portus: юрид. наук. журн.* Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. № 3, с. 157–181.

12. Диковицька, А. (2012). Середземноморський вектор у зовнішній політиці Ніколя Саркозі. *Гілея*: наук. вісн. Збірник наукових праць. Київ, вип. 59, с. 112–119.

13. Schumacher, T. (2009). Germany: A Player in the Mediterranean. *Mediterranean Politics*. URL: [https://www.academia.edu/413520/Germany\\_A\\_Player\\_in\\_the\\_Mediterranean](https://www.academia.edu/413520/Germany_A_Player_in_the_Mediterranean).

14. Joint declaration of the Paris summit for the Mediterranean Paris, 13 July 2008. URL: [https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/pressdata/en/er/101847.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/101847.pdf).

15. Statutes of the secretariat of the Union of the Mediterranean. URL: <https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2012/09/Statutes-UfMS.pdf>

16. Furness, M., Schäfer, I. (2015). The 2015 European Neighbourhood Policy Review: more realism, less ambition. *The Current Column*, 26 November. URL: <https://www.idos-research.de/en/the-current-column/article/the-2015-european-neighbourhood-policy-review-more-realism-less-ambition/>

17. Review of the European Neighbourhood Policy. Brussels, 18.11.2015. URL: [https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2015/11/20151118\\_Joint-Comm\\_-Review-of-the-European-Neighbourhood-Policy.pdf](https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2015/11/20151118_Joint-Comm_-Review-of-the-European-Neighbourhood-Policy.pdf).

18. Пак, Н. (2017). Взаємодія Європейського Союзу з країнами Середземноморського партнерства у міграційній сфері. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. Київ, 1 (46), с. 31–34.



19. Макух, В. (2010). «Союз для Середземномор'я» та нові формати співробітництва арабських країн Північної Африки з Європейським Союзом: досвід для України. *Сходознавство*, № 49–50, с. 94–103.

## REFERENCES

1. France's Mediterranean Policy. URL: <https://ambafrance.org/France-s-Mediterranean-Policy>.
2. Euro-Mediterranean Association Agreements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r14104>.
3. Seredzemnomorskyi dialoh [http://loga.gov.ua/sites/default/files/5krayini\\_partneri\\_nato.pdf](http://loga.gov.ua/sites/default/files/5krayini_partneri_nato.pdf).
4. Voles, V., Voles, H. (2004). *Tvorennia polityky v Yevropeiskomu Soiuzi: Per. z anhl.* Kyiv: Vid-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 871 p.
5. Hryts'kykh, I., Levchenko, S. (2009). Evoliutsiia torhovel'nykh vidnosyn YES z krainamy Seredzemnomor'ia (1995–2005 rr.). *Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovi poshuky ta znakhidky*: mizhvid. zb. nauk. pr., vyp. 18, p. 139–146.
6. Khassuna, B. (2015). *Yevro-seredzemnomorske spivrobitnytstvo: evoliutsiia, problemy ta napriamy rozvytku / za red.: M. I. Zvieriakova. Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*: zb. nauk. prats'. Odesa: Odes'kyi natsional'nyi ekonomichnyi universytet, vyp. 2, № 57, p. 79–86.
7. Longhurst, K. (2008). Injecting More Differentiation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine? *Russie. Nei. Visions*, № 32, 28 p.
8. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe. Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Brussels, 11.3.2003.
9. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy paper. Brussels. 12.5.2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52004DC0373>.
10. Sydoruk, T. (2010). Skhidne partnerstvo ta Soyuz dlya Seredzemnomor'ya: mozhlyvosti reformuvannya Yevropeys'koyi polityky susidstva. *Suchasna ukrayins'ka polityka. Polityky i politolohy pro neyi*, Kyiv, vyp. 21, p. 280–290.
11. Seraphimov, V. (2018). Suchasni tendentsii formuvannya morskoi polityky derzhav Seredzemnomor'ia. *Lex Portus: yuryd. nauk. zhurn.* Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetika», № 3, p. 157–181.
12. Dykoviyska, A. (2012). Seredzemnomorskyi vektor u zovnishniy politytsi Nikola Sarkozy [The Mediterranean vector in the foreign policy of Nicolas Sarkozy]. *Hileya: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats.* Kyiv, vyp. 59, p. 112–119.
13. Schumacher, T. (2009). Germany: A Player in the Mediterranean. *Mediterranean Politics*. URL: [https://www.academia.edu/413520/Germany\\_A\\_Player\\_in\\_the\\_Mediterranean](https://www.academia.edu/413520/Germany_A_Player_in_the_Mediterranean).
14. Joint declaration of the Paris summit for the Mediterranean Paris, 13 July 2008. URL: [https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/pressdata/en/er/101847.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/101847.pdf).
15. Statutes of the secretariat of the Union of the Mediterranean. URL: <https://ufm-secretariat.org/wp-content/uploads/2012/09/Statutes-UfMS.pdf>.

16. Furness, M., Schäfer, I. (2015). The 2015 European Neighbourhood Policy Review: more realism, less ambition. *The Current Column*, 26 November. URL: <https://www.idos-research.de/en/the-current-column/article/the-2015-european-neighbourhood-policy-review-more-realism-less-ambition/>.

17. Review of the European Neighbourhood Policy. Brussels, 18.11.2015. URL: [https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2015/11/20151118\\_Joint-Comm\\_-Review-of-the-European-Neighbourhood-Policy.pdf](https://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2015/11/20151118_Joint-Comm_-Review-of-the-European-Neighbourhood-Policy.pdf).

18. Pak, N. (2017). Vzaemodiya Yevropeiskogo Soyuzu z krainamy Seredzemnomorskogo partnerstva u migratsiyniy sferi/ *Visnyk Kyivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny*. Kyiv, 1 (46), p. 31–34.

19. Makukh, V. (2010). «Soyuz dlya Seredzemnomor'ya» ta novi formaty spivrobitnytstva arabs'kykh krayin Pivnichnoyi Afryky z Yevropeys'kym Soyuzom: dosvid dlya Ukrayiny. *Shodoznavstvo*, № 49–50, p. 94–103.

*Матеріал надійшов до редакції 12.05.2023 р.*